

Nederland, Trudi/Stavenuiter, Monique/Swinnnen, Hugo, *Van inkomensondersteuning tot Wmo. Twintig jaar armoedebeleid in Nederland*, Utrecht 2011.

Noordegraaf, Herman, *Kerken en Wmo. Kansen, uitdagingen, voorwaarden*, z.p. [Groningen], december 2010 .

Noordegraaf, Herman, ‘Diaconaat en verzorgingsstaat’, in: *Diaconie in beweging. Handboek diaconiewetenschap*, z.p. 2011, pp. 271-293.

Sluys, L.M./Wintels, P.M.A.E., *Wet maatschappelijke ondersteuning en armoedebestrijding*, Den Haag 2007.

Overdijk-Francis, J.E./Eijnden, P.M. van den/ Martens, R. [VNG], *Tweelukkig religie en publiek domein. Handvatten voor gemeenten*, Den Haag 2009.

Peeters, Piet-Hein/Cloin, Cindy, *Onder het mom van zelfredzaamheid. Een journalistieke analyse van de nieuwe mantra in zorg en welzijn*, Eindhoven 2012.

Protestantse Kerk in Nederland, *Kerkorde en ordinanties*, Zoetermeer 2003.

Sprinkhuizen, Ard/Alblas, Marleen, *Tendrapport. De uitvoering van de Wmo in beeld*, Utrecht 2008.

Stuijvenberg, Th. Van, *Wet maatschappelijke ondersteuning. Een praktische diaconale handreiking met ervaringen na één jaar Wmo. Rijn- en Lekstreek*, Woerden 2008.

Vereniging van Nederlandse Gemeenten, *Het Gesprek. Deel I: Bouwstenen voor de nieuwe modelverordening Wmo*, Den Haag 2010.

Vereniging van Nederlandse Gemeenten, *Het Gesprek. Deel II: Praktische Handreiking VNG*, Den Haag december 2010.

Vereniging van Nederlandse Gemeenten, *Het gesprek deel III. Een stap verder*, Den Haag februari 2012.

Vereniging van Nederlandse Gemeenten, *Kantelen en de kracht van eenvoud. Een sprankelende handreiking voor de participerende overheid*, Den Haag 2012.

Veldhuizen, Marcel van, ‘Kerken moeten niet te bescheiden zijn’, in: *Woord & Dienst* 12 september 2008.

Wittenberg, Y./Kwekkeboom, M.H./Boer, A.H. de, *Bijzondere mantelzorg. Ervaringen van mantelzorgers met een verstandelijke beperking of psychiatrische problematiek*, Den Haag/Amsterdam 2012.

Bijlage 1

Interviewprotocol: vragen en thema's in het casuonderzoek

1. Hebben de kerken aandacht besteed aan de Wmo in hun (beleids)organen en in hun achterban? Zo ja, welke en hoe?

2. Willen de kerken deelnemen aan de Wmo?

- Welke redenen en motieven zijn er daarvoor?
- Welke visie hebben zij op de Wmo en op mogelijke participatie?
- Welke activiteiten hebben zij hiertoe genomen?
- Hebben de kerken hun eigen activiteiten geïnventariseerd met het oog op de Wmo?
- Hoe geven de kerken dit organisatorisch vorm; is er bijvoorbeeld speciale werkgroep?
- Is er sprake van interdiaconale, interkerkelijke (of nog breder: interreligieuze of interlevensbeschouwelijke) samenwerking?

3. Zijn de kerken betrokken bij de beleidsvorming rondom de Wmo van de lokale overheid?

- Zo ja, wie nam daartoe het initiatief (overheid, kerken en/of anderen)?
- Waaruit bestaat de kerkelijke betrokkenheid concreet?
- Hoe is deze betrokkenheid organisatorisch vormgegeven (afzonderlijke kerken, in samenwerking)?
- Is er (wederzijds) oog voor de diversiteit onder de kerken?
- Werkt de betrokkenheid bij de Wmo door in het eigen functioneren als kerk?

4. De prestatievelden van de Wmo:

- Op welke prestatievelden heeft de kerkelijke betrokkenheid bij de Wmo betrekking?

Wordt er een bijdrage geleverd op het gebied van:

- sociale samenhang en leefbaarheid;
- preventie en opvoedingsondersteuning;
- informatie, advies en cliëntondersteuning;
- mantelzorg en vrijwilligerswerk;
- bevorderen van deelname aan het maatschappelijk verkeer;
- verlenen van voorzieningen aan mensen met een fysieke of psychosociale beperking;

- maatschappelijke opvang;
- openbare geestelijke gezondheidszorg;
- ambulante verslavingszorg.

5. Om welke activiteiten gaat het?

- Korte beschrijving van de activiteiten
- Wie was bij de activiteiten betrokken (vrijwilligers, doelgroep, anderen)
- Hoeveel deelnemers waren erbij betrokken?
- Hoe kunnen de resultaten van de activiteiten omschreven worden?
- Zijn er (zichtbare, meetbare, andere) effecten te noemen?

6. Welke visie op de rol/positie van kerken in de Wmo wordt gehanteerd ten aanzien van:

- De betekenis van kerkelijke/diaconale/andere activiteiten;
- Het leggen van verbindingen met mensen en andere organisaties;
- Het leggen van verbindingen tussen de inhoud van verschillende activiteiten;
- Het leggen van verbindingen tussen beroepskrachten en vrijwilligers;
- Het bevorderen van participatie en actief burgerschap;
- (het ondersteunen van) Belangenbehartiging van kwetsbare groepen;
- Signalering van noden en van tekortkomingen in hulpverlening en zorg;
- De mogelijkheid een voorbeeldfunctie te vervullen naar andere organisaties;
- Het meedenken over beleid;
- Kerken als mogelijke doelgroep van beleid;
- De training en scholing van vrijwilligers;
- Het beschikbaar stellen van accommodatie (gebouwen) en andere hulpmiddelen;
- Financiële ondersteuning (subsidiering, gemengde financiering) en de rol van de lokale overheid hierin.

7. Hoe kan de visie van de onderzochte kerken worden omschreven ten aanzien van de verantwoordelijkheidsverdeling tussen overheid, maatschappelijke organisaties, individu/huishoudens en kerken?

8. Inventarisatie en analyse van schriftelijk materiaal: beleidsdocumenten, notulen, folders, brochures, kerkblad en dergelijke.

9. Ruimte voor niet besproken punten die men zelf te berde brengt.

Bijlage 2

De prestatievelden van de Wmo

In de Wmo zijn negen prestatievelden beschreven voor gemeentelijk beleid. Per prestatieveld staan hieronder enkele voorbeelden die duidelijk maken om wie of wat het gaat.

Prestatieveld Wmo	Voorbeelden
1. Sociale samenhang en leefbaarheid van wijken, dorpen, buurten	Club- en buurthuizen, inloopcentra, wijkactiviteiten, sport, hangplekken, jeugdhonken, bankjes, hondenuitlaatplekken, speelplekken, sociaal cultureel werk, culturele activiteiten, netwerken voor contacten met mensen in kwetsbare positie, bevorderen van contacten, verenigingsleven, werk met migrantengroepen, welzijnswerk ouderen, stadswachten.
2. Preventie en opvoedingsondersteuning jeugd met problemen	Peuter- en kinderopvang, buitenschoolse opvang, spijbelen, gezinscoaches, netwerken voor jongeren, trapveldjes, jongeren- en straathoekwerk, algemene jeugdvoorzieningen, jeugdcriminaliteit, buurtvaders, HALT-projecten (projecten ter bestrijding van vandalisme).
3. Informatie, advies en cliëntondersteuning, waaronder één loket	Eén loket, voorlichtingsmateriaal, buurtwinkels, ouderenadviseurs, slachtofferhulp, rechtshulp. Het ene loket vormt de toegang tot alle voorzieningen (Wmo, AWBZ, wonen, welzijn). Hier wordt ook de indicatiestelling geregeld en de hoogte van de eigen bijdrage vastgesteld met een maximum, afhankelijk van inkomen. In relatie tot dit prestatieveld worden ook cliëntenparticipatie en/of burgerparticipatie geregeld en de afhandeling van klachten.
4. Ondersteuning van mantelzorg en vrijwilligerswerk	Vrijwillige hulpdiensten, klussendienst, steunpunt mantelzorg, organiseren van respijtzorg, vrijwilligerscentrale, mantelzorgmakelaar, vacaturebank, gavengericht werken, ouderparticipatie op scholen, cursussen voor vrijwilligers, zelfhulpgroepen, buddy- en maatjesprojecten.
5. Bevorderen van deelname aan het maatschappelijk verkeer en het zelfstandig functioneren van: - mensen met een beperking - mensen met een chronisch psychisch probleem - mensen met een psychosociaal probleem	Maatschappelijk werk, schuldhulpverlening, minimabeleid, voorzieningen voor ouderen, toegankelijkheid openbare ruimte en gebouwen en openbaar vervoer, aangepast en levensloopbestendig bouwen, werkprojecten voor ex-psychiatrische patiënten en ex-gedetineerden, zorgboerderijen. Het gaat hier vooral om algemene voorzieningen. Soms zal een relatie gelegd worden met de Wet Werk en Bijstand en is sociale activering een stap in de richting van arbeid/participatiebanen.
6. Verlenen van voorzieningen aan mensen met een fysieke of psychosociale beperking, zodat zij zelfstandig kunnen meedoen.	Hulp bij huishoudelijke zorg, rolstoelen, scootmobielen, vervoersvoorzieningen, woonvoorzieningen, begeleiding zelfstandig wonen, dagbesteding, ouderen, maaltijdvoorziening, sociale alarmering, hulpverlening van maatschappelijk werk. Het gaat hier om individuele voorzieningen. Zorg kan verleend worden in natura of als persoonsgebonden budget of als combinatie van beide. Het compensatiebeginsel verplicht gemeenten om mensen met beperkingen, door het treffen van voorzieningen, een gelijkwaardige uitgangspositie te verschaffen zodat zij zelfredzaam zijn en in staat tot maatschappelijke participatie.
7. Maatschappelijke opvang, waaronder vrouwenopvang, steunpunten huiselijk geweld	Advies- en steunpunten en opvang i.v.m. huiselijk geweld, dag- en nachtopvang voor dak en thuislozen, zwerfjongeren, crisisopvang, vrouwenopvang. Deze taak is doorgaans geconcentreerd in een centrumgemeente. Dat geldt ook voor de prestatievelden 8 en 9.
8. Openbare geestelijke gezondheidszorg	Meldpunt voor signaleren van crisis, een combinatie van psychiatrische problemen, schulden, verslaving en isolement; sociaal kwetsbaren,
	verkommerden en verloederden, zorgmijders, draaideurcliënten.
9. Ambulante verslavingszorg	Verslavingszorg en -preventie, GGD, alcohol, drugs, medicijnen, gokverslaving, activiteiten om overlast te bestrijden, gebruikersruimten.

De hier opgenomen tabel met de prestatievelden van de Wmo is overgenomen uit: *Informatiemap Wet maatschappelijke ondersteuning*, Kerk in Actie Utrecht, 5^e herziene versie, oktober 2009, pp. 47-48.

Bijlage 3

Paragrafen 115-122 ‘De plaatselijke gemeente en de overheid’

Uit: Generale Synode van de Protestantse Kerk in Nederland, *De kerk en de democratische rechtsstaat: een positiebepaling. Bijdrage aan het gesprek in gemeente en kerk*, vastgesteld op de vergadering van de Generale Synode 13 november 2009

115. De erkenning van de eigenheid van de rechtsstaat en de eigen verantwoordelijkheid van de overheid, betekent dat de kerk de civil society als haar belangrijkste werkterrein beschouwt. De kerk heeft een bijzondere plek binnen de civil society omdat zij mensen met verschillende sociale en culturele achtergronden samenbrengt. Ze is een ontmoetingsplaats waar onderling vertrouwen wordt opgebouwd, en waar mensen geïnspireerd worden om zich vrijwillig voor anderen in te zetten. Zo speelt de kerk haar eigen rol in het bevorderen van sociale cohesie.

116. Een kerk die niet wil heersen maar wil dienen, zoekt haar weg naar de plekken waar mensen samen wonen en leven. Dit levert allereerst de vraag op hoe de kerk wil en kan bijdragen aan de sociale verbanden binnen de maatschappij. Hier komt vooral de diaconale opdracht van de plaatselijke gemeente in beeld. Als het gaat om de dienst aan de samenleving hebben kerk en gemeente om te beginnen een toerustende taak. Ze ondersteunen en inspireren haar leden in hun inzet voor een menselijkere samenleving.

117. De rol van de kerkelijke gemeente zal van plaats tot plaats verschillen. Bepalend is niet alleen de wijze waarop een bepaalde gemeente aan haar roeping gestalte wil geven, maar evenzeer de mate waarin de burgerlijke overheid openstaat voor vormen van contact en samenwerking met kerken en andere geloofsgemeenschappen. Burgerlijke gemeenten hebben in dat opzicht de nodige beleidsvrijheid. Over het geheel lijkt het bewustzijn van de mogelijkheden die hier liggen bij plaatselijke bestuurders toe te nemen. Dat de overheid religie in haar beleid niet kan negeren, wordt intussen breed beseft. Dat zij zich buiten de interne aangelegenheden van geloofsgemeenschappen dient te houden, is ook duidelijk. Maar onjuiste interpretaties van het beginsel van de scheiding van kerk en staat blijven een rol spelen, en kunnen leiden tot een onnodige distantie van de overheid ten opzichte van de kerken, terwijl communicatie en het maken van concrete afspraken soms meer effect hebben dan regelgeving. Bovendien

kan in onderling overleg beter worden ingespeeld op de specifieke eisen die een bepaalde situatie stelt. Waar bij de overheid openheid bestaat voor contacten met kerken, mag van de plaatselijke gemeente worden verwacht dat zij zich naar vermogen mee inzet voor het welzijn op plaatselijk niveau, en dat zij daarom contact onderhoudt met de lokale overheid. Het uitnodigen van een vertegenwoordiging van de lokale overheid bij belangrijke gebeurtenissen in het leven van een gemeente (ingebruikneming van een kerkgebouw, intrede van een predikant) kan de openheid voor contacten zichtbaar maken.

118. Als onderdeel van de civil society erkent de kerk de spelregels en gebruikt ze ook de ruimte die ze bieden. Het is duidelijk dat de overheid op gemeentelijk niveau een kerkelijk initiatief niet kan steunen omdat het een initiatief van de kerk is. Maar evenzeer is waar – en dat wordt niet altijd herkend – dat de overheid geen steun aan een kerkelijk initiatief mag weigeren omdat het van de kerk uitgaat. In beide gevallen is sprake van discriminatie op grond van religieuze overtuiging. De beslissing om een bepaald initiatief wel of niet te ondersteunen mag uitsluitend gebaseerd zijn op beleidsmatige overwegingen met betrekking tot het welzijn van de samenleving, waarvoor de overheid een eigen verantwoordelijkheid draagt. In de afwegingen die dan gemaakt moeten worden, vanuit een onpartijdige positie van de overheid, dienen naast argumenten ten aanzien van bijvoorbeeld de kwaliteit en de efficiency van het initiatief, vooral motieven in de sfeer van de doelstellingen van overheidsbeleid bepalend te zijn. Kerkelijke initiatieven kunnen bijvoorbeeld uitstekend passen in overheidsbeleid op het gebied van participatie en integratie van burgers.

119. Plaatselijke gemeenten kunnen van belang zijn voor het bevorderen van de sociale samenhang. Van hen mag worden verwacht dat zij daarvoor waar mogelijk samenwerken met andere kerken, alsmede met niet-christelijke geloofsgemeenschappen en andere levensbeschouwelijke organisaties. In dit veld kan men denken aan ontmoetingsavonden, taalcurssussen e.d. Plaatselijke raden van kerken en platforms voor religie en levensbeschouwing kunnen hierin een grote rol spelen, maar zijn daarvoor in de praktijk sterk afhankelijk van de vraag of de aangesloten kerken en organisaties hen daartoe ook werkelijk in staat stellen. In sommige plaatsen is de kerkelijke gemeente zelf uitgegroeid tot een belangrijke spil in het maatschappelijk leven. Onder erkenning van de eigen verantwoordelijkheden, bestaat er geen beletsel voor lokale overheden en kerkelijke

gemeenten dan wel diaconieën om samen te werken. Gedacht kan worden aan:

- het beschikbaar stellen van kerkelijke gebouwen voor maatschappelijke activiteiten, tegen een redelijke vergoeding; daarbij kan het bijvoorbeeld ook gaan om publieke manifestaties als de Herdenking van de Gevallenen;
- het aanbieden van godsdienstonderwijs op openbare scholen;
- het openstellen van jeugdwerkactiviteiten voor buitenkerkelijke jongeren;
- het organiseren van voedselbanken, maaltijden voor dak- en thuislozen;
- het organiseren van opbouwactiviteiten in nieuwbouw-, vinex- en vogelaarwijken;
- het organiseren van of ondersteunen van vrijwilligerswerk (klussen, schoonmaken, vervoer e.d.).

120. De overheid kan er belang bij hebben om het netwerk en de kennis van de kerkelijke gemeente in te zetten voor een goed sociaal beleid. Kerken staan veelal dichter bij de mensen dan de overheid. Dit kan er bijvoorbeeld toe leiden dat een kerkelijke vertegenwoordiger wordt uitgenodigd om zitting te nemen in de plaatselijke WMO Raad en zo mee te praten over de manier waarop maatschappelijke ondersteuning vorm krijgt. Ook daarbij is oecumenische samenwerking is van groot belang. Steun van de overheid kan het voor de kerk(en) mogelijk maken om projecten uit te voeren die zij tot haar diaconale opdracht rekent en die niet door anderen worden uitgevoerd.

121. De plaatselijke gemeente mag van de lokale overheid verwachten, dat zij:

- bereid is regelmatig contact te onderhouden met kerken en andere geloofsgemeenschappen; het beginsel van scheiding van kerk en staat staat daaraan niet in de weg;
- oog heeft voor de religieuze aspecten van bepaalde maatschappelijke vraagstukken;
- besluiten op subsidieaanvragen van kerken en andere geloofsgemeenschappen voor bijvoorbeeld activiteiten als hierboven genoemd, niet laat beïnvloeden door het gegeven dat het hier om religieuze organisaties gaat;
- aan het verlenen van subsidies geen voorwaarden verbindt die raken aan de overtuiging van de betrokken organisaties;
- aan openbare manifestaties van religieuze aard (zoals het publiekelijk dragen van ambtskleding of andere religieuze kleding, klokgelui of oproepen tot gebed) alleen wettelijk toegestaan en uit de aard der zaak

noodzakelijke beperkingen oplegt (bijvoorbeeld met het oog op gezondheid, verkeer of openbare orde en veiligheid), die de godsdienstvrijheid niet onevenredig beperken;

- zich naar vermogen mede inzet voor de instandhouding van belangrijk religieus en cultureel erfgoed, waarbij zowel geloofsgemeenschappen als de burgerlijke overheid, om deels verschillende redenen, belang hebben. Op terreinen als deze dient de overheid op te treden op basis van volstrekte onpartijdigheid.

122. De plaatselijke gemeente kan niet van de overheid vragen dat zij zonder duidelijke gronden anders wordt behandeld dan andere organisaties als het gaat om zaken als vrijstelling van een bestemmingsplan, brandvoorschriften en dergelijke. Wel mag ook bij zulke zaken worden verwacht dat de overheid oog heeft voor het eigen karakter van bijvoorbeeld kerkgebouwen en geloofsgemeenschappen, in het licht van wat hierboven werd gesteld over 'ongelijke behandeling van ongelijke gevallen'. In een aantal gevallen bevat de wet zelf specifieke regelingen voor kerken en andere geloofsgemeenschappen, waarop de plaatselijke gemeente zich kan beroepen. Dat geldt bijvoorbeeld in de milieuwetgeving voor het toegestane geluidsniveau van klokgelei, en bij het toepassen van de geluidsnormen op kerkdiensten.

Colofon

Kerk en Wmo: de eerste vijf jaren (2007-2011). Een onderzoek naar (kritische) participatie van kerken in de Wmo.

Prof. dr. Herman Noordegraaf, bijzonder hoogleraar Diaconaat aan de Protestantse Theologische Universiteit (locatie Groningen) en docent Diaconaat aan de Protestantse Theologische Universiteit (locaties Amsterdam en Groningen).

ISBN: 978 90 815006 3 0

Uitgave: Stichting Rotterdam (www.stichtingrotterdam.nl)

Oplage: 350 ex.

Opmaak en redactie: Hans de Waal

Een elektronische versie van dit rapport is te raadplegen en downloaden via www.stichtingrotterdam.nl/actueel.

Losse exemplaren kunnen kosteloos besteld worden bij de auteur en bij Hans de Waal, assistent in opleiding diaconaat:

Protestantse Theologische Universiteit
Prof. dr. H. Noordegraaf / drs. J.A. de Waal
De Boelelaan 1105
1081 HV Amsterdam
E: hnoordegraaf@pthu.nl / jadewaal@pthu.nl